

Георгій Кожолянко
(Чернівці)

УКРАЇНЦІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ У СВІТЛІ ПОЛІТИЧНОГО РУСИНСТВА КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено етнополітичні процеси в Україні, розглянуто громадянські, політичні та науково-теоретичні аспекти русинства західноукраїнського регіону на початку ХХІ ст.

Ключові слова: русини, етнос, етнізм, мова, суспільний побут, свідомість, культура, держава.

The article researches ethnic-political processes in Ukraine. Components of social, political and scientific aspects of rysinstvo in Western Ukraine in early 21th c.

Keywords: rysinstvo, ethnos, ethnonym, language, social being, mentality, culture, State.

В статті досліджуються етнополітичні процеси в Україні, розглядаються суспільні, політичні та науково-теоретичні аспекти русинства західноукраїнського регіону в початку ХХІ ст.

Ключевые слова: русины, этнос, этноним, язык, общественный быт, сознание, культура, государство.

Різні аспекти етнічних процесів у Галичині, на Буковині та Закарпатті в кінці ХХ і на початку ХХІ ст. дискутуються на сторінках преси, у наукових виданнях. Переважна більшість авторів, не добираючи слів, невміло користуючись етнічною термінологією, не розуміючи поняття «етнос» та його структури, з позицій колишньої однозначності й політичної прихильності, розпочали дискусію навколо етнічних процесів ХХІ ст. в Україні. Запанували пристрасті, політичні симпатії та антипатії, партійно-політичні інтереси різних країн, вузькокланові інтереси місцевого чиновництва, представників окремих етнічних меншин.

Етнічні процеси початку ХХІ ст. в Україні мають три аспекти: громадянський, політичний та науково-теоретичний. Громадянський аспект проблеми майже не дискутувався до здобуття Україною державної незалежності, а до того інтерпретувався законодавством Австро-Угорщини та Радянського Союзу.

В умовах розбудови незалежної і соборної України та відкритого громадянського суспільства в центрі уваги опинилася людина, її права і свободи, честь і гідність. Серед найважливіших громадянських прав є право на життя й свободу, на свободу думки, одержання й поширення

інформації, на вільний вибір місця проживання в межах України, виїзд з України та повернення додому, на вільне визначення своєї етнічної належності тощо. Усі вони певною мірою забезпечуються Конституцією і законодавством України, що перебувають у відповідності із Загальною декларацією прав людини, Європейською конвенцією з прав людини та іншими міжнародними актами. На жаль, нині громадянські та політичні права у пресі розглядаються мало, часто трактуються з позицій вузьких партійних і кланових інтересів. На сторінках партійної преси можна натрапити на висловлювання, де окремі автори переконують читача, що «...визнання національності є особистою справою кожної людини», «питання національності має залишатися в минулому, а нині завдання формувати політичного українця української політичної нації». Відповідно у читачів може сформуватися враження, що Україна не хоче визнати цього природного права. Ще прямолинішнішими є окремі представники «старшого брата», які закликають боротися «...за признание исторического права русинского народа называться своим именем». Зі статтями такого змісту на Буковині останнім часом розповсюджується часопис «Русин», редакція якого розташовується в Кишиневі [9].

На початку ХХІ ст. на Буковині активно проявляються політичні аспекти етнічних процесів. Особливу активність проімперські та російсько-шовіністичні сили, які об'єдналися з комуністичними, виявляють після президентських виборів 2010 року, коли у Верховній Раді України сформувалася неконституційна більшість і комуністи, увійшовши до неї, стали інструментом великого капіталу та рупором шовіністичних російських сил.

На Буковині та Галичині ситуація ускладнюється ще й тим, що ці терени належать до тих регіонів України, в яких переплітаються геополітичні інтереси країн Центральної та Східної Європи і де до розвалу СРСР старий комуністичний режим мав сильну партійно-радянську номенклатуру в особі російськомовних буковинських, галицьких і східноукраїнських маргіналів. До цих груп близькими є маргінали з етнічно змішаних сімей, яким важко ідентифікувати свою етнічну належність. Більшість із них були російськими шовіністами чи зросійщеними маргіналами, носіями ідеології й практики «інтернаціонального советского народа», а тому утвердження української державності, наявність української мови як державної сприймається ними як сильна українізація.

Частина населення України вважає русинство одним із проявів сепаратизму, загрози внутрішньодержавного конфлікту на етнічній основі. При цьому простежується розуміння сепаратизму як відокремлення українців-русинів Закарпаття, українців-русаків Галичини та Буковини від українського етносу в окрему автономію з подальшим рухом у бік приєднання до інших держав.

Ідеологи сучасного «політичного русинізму» розвиток цієї етнокультурної спільноти (етнічної групи або субетносу) українського народу вбачають у виділенні окремого етносу (нації) русинів. Подальший розвиток політичних подій вони бачать у двох напрямках. Перший – створення окремої «Русинської держави» з включенням до її складу території Закарпатської обл. України та частини територій сусідніх з Україною держав: Румунії, Словаччини, Угорщини, Польщі і навіть частину Балканської Сербії (бачвансько-сремські русини Воєводини), де проживають українці-русини. Другий –

автономне утворення закарпатських русинів відходить до складу Російської Федерації. Останній напрям посилено підтримується політичними й науковими колами Росії.

Територія Буковини була заселена людьми понад 100 тис. років тому. Свідченням цьому є численні знахідки примітивних кремінних знарядь і сліди стоянок жител ранньопалеолітичного періоду мешканців Буковинського краю та сусідніх українських територій.

Існує декілька поглядів щодо формування етнокультурних спільностей на терені України, включно з Буковиною. Зокрема, згідно з однією з них, центр індоєвропейської культури (арійської) як прабатьківщини слов'янства – це Подунав'я. Тут ще за декілька тисячоліть до трипільців існувала держава Аратта, кордони її сягали на заході Дунаю і Карпат, а на сході – Дніпра [14; 15; 16]. Відповідно до цієї точки зору на питання етнічності давнього населення України, слов'яни – прямі нащадки найдавнішої у світі держави Аратти – країни землеробів, яка виникла на широких просторах від малоазійської Анатолії до східноєвропейського Подніпров'я у 6200 році до н. е. Лісостепова Аратта стала ядром формування індоєвропейських народів. Перші самоназви слов'ян – оріяни, енети, сколоти, русени [16, с. 228].

Щодо етнічного складу населення Буковини, то певні дані маємо із середини I тис. до н. е. У писемних джерелах зазначається, що одним з давніх народів, який жив на північ від Дунаю в IX–VIII ст. до н. е., були гети. Ще до появи скіфів вони заселяли землі від Дністра до Дону [4, с. 5]. Власне, гетьське плем'я, яке розташовувалося ближче до Дністра, звалось кімерійцями або таргітами. Уже в той далекий час кімерійці здійснювали походи в Малу Азію і святково відзначали в Україні та на Буковині літній день земних плодів і землеробської праці – Купала [8, с. 260].

Ще в середині I тис. до н. е. на терені Буковини існували археологічні культури слов'яно-української належності. Тобто поряд з кочовими народами, які приходили і відходили з краю, проживало корінне населення. Зарубинецька, черняхівська культури належали слов'янським племенам венедів (венетів).

Згадки про слов'ян трапляються, зокрема, у праці готського (латинського) історика Йордана «Про походження готів» (550). Він пише: «Венети поділяються на три частини: венетів, антів і склавен; усі вони тепер, за гріхи наші, лютують проти нас...» [2, с. 71–72]. Проживання слов'ян на Буковині засвідчено численними археологічними знахідками в басейні Дністра та Пруту (дослідження проводили археологи О. Черниш, Б. Тимошук, в останні два десятиліття – С. Пивоваров, Л. Михайлина, І. Возний).

Слов'янське населення Буковини в VII ст. належало до дулібського союзу племен, а в VIII–IX ст. – до слов'янського союзу тиверців. Слов'янських селищ періоду V–IX ст. на терені тільки північної частини Буковини виявлено майже 200 [10, с. 47].

Археологічні дослідження Буковини (Б. Тимошук, Л. Михайлина) доводять, що в IX–X ст. на Буковині жили племена хорватів. Такої самої думки дотримується й відомий славист Л. Нідерле, вважаючи, що хорвати жили на великій території, до якої входили і Галичина, і Буковина [5, с. 155].

У IX ст. територія Буковини з переважаючим слов'янським населенням була частиною Київської Русі. У складі давньоруських князівств Буковина перебувала до середини XIV ст.

Про етнічний склад населення Буковини свідчать результати археологічних досліджень та писемні джерела. У цей період (XII–XIII ст.) на терені краю були давньослов'янські селища й городища [10, с. 44]. Тільки з XIV ст. у знахідках представлені західнороманські елементи [11, с. 26].

Частина сучасних молдавських поселень на Буковині виникла в XIV–XV ст. Більшість із них заснована на місці слов'янських селищ, що припинили своє існування в часи монголо-татарських навал XIII ст. Молдавський літописець XVII ст. Мирон Костін писав, що в Чернівецькому, Хотинському та частково Ясському і Сучавському цинутах (повітах) у XIV–XVI ст. «проживали руські» (тобто українці) [17, р. 233].

Незважаючи на те що сильна волосько-молдавська хвиля колонізації в часи входження Буковини до складу Молдавського князівства (XIV–XVIII ст.) при-

звела до значного зростання в краї кількості романського етнічного елементу, ще в середині XVII ст. українське населення переважало не тільки в північній частині Буковини, але й у деяких її південних місцевостях, зокрема в Сучавському окрузі [13, с. 2–8].

У кінці XVIII і першій половині XIX ст. природний і механічний приріст населення Буковини зумовлювався тим її соціально-економічним розвитком і політичним становищем, яке склалося внаслідок окупації краю Австрією. Переважаючим був український етнічний елемент, тобто автохтонним населенням краю були українці. Вони представлені мешканцями Дністровсько-Сучавського межиріччя, українцями-горцями Буковинських Карпат, окремими ареалами й населеними пунктами в північній частині Буковини [19, с. 27]. Згідно з переписом 1774 року, українці становили 69 % від усього населення краю [18, с. 89].

Українське населення Буковини збільшувалося, природно, ще й за рахунок імміграції з Галичини, Поділля та інших сусідніх територій. Так, у 1766–1767 роках спостерігався значий потік галицьких переселенців, які розташувалися, головним чином, у Прутсько-Дністровському межиріччі – села Вікно, Кадубівці, Товтри, Погорілівка, Лашківка, Кліводин, Шишківці, Вербівці, Кучурів Малий, Садгора, Мамаївці, Юрківці, Гаврилівка, Заставна та Прутсько-Сіретському межиріччі – села Молодія, Слобода, Буденець, Кам'яна [21, с. 37].

Більшість українців-переселенців, прибувши на Буковину, відразу ж поверталися до православ'я, яке поширилося на Буковині ще в часи входження краю до складу Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, хоча елементи первісних вірувань ще досить довго зберігалися в релігії буковинців [4, с. 49].

Предки сучасних українців на західно-українських теренах буквально до початку XX ст. називали себе етнонімом «русин». З формуванням і розвитком українського національного руху в кінці XIX ст. та інтенсивних етноконсолідуючих процесів в Україні у першій половині XX ст. цей етнонім зник, залишившись лише в незначній частині українців Закарпатської обл. України (менше одного відсотка населення цієї області).

Русинами називало себе до початку ХХ ст. українське населення Галичини і Буковини, яке у ХХ ст. повністю перейшло на сучасний етнонім – «українці», і старого терміна «русини» у наш час не відмічено. Із цього приводу буковинський політолог І. Буркут писав: «Коли відбувається консолідація нації, то на зміну старим етнонімам часто приходять новий...

Впровадження нового аутоетноніма *українці* почалося на сході Австро-Угорщини лише в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., але процес цей відбувався повільно і спочатку охоплював тільки освічені верстви населення – педагогів, юристів, чиновників, інженерів і лікарів, а також студентів, семінаристів, частину греко-католицьких і православних священників і особливо гімназистів та школярів взагалі» [1, с. 47–48]. Відповідно проблема русинства є актуальною через ряд зовнішніх і внутрішніх українських чинників, які потребують наукового вивчення та аналізу.

Найперше потрібно відзначити те, що в етнічній історії українців протягом багатоговікового періоду відбувалися складні процеси, які були зумовлені як історичними, так і географічними факторами. Зокрема, Карпатські гори були природною перепоною нормального спілкування між українцями, які заселяли рівнинну частину, прикарпатські і гірські терени, у результаті чого виникали і закріплювалися певні відмінні риси у традиційній культурі, мові і навіть у ментальності.

Значну роль у формуванні особливих рис культури й побуту західноукраїнського населення відігравали політичні фактори. Упродовж кількох століть до середини ХХ ст. західноукраїнське населення перебувало у складі різних держав (Австрії, Угорщини, Польщі, Румунії) і під асиміляційним впливом пануючих у цих країнах етносів поступово формувалися відмінності у культурі, що було причиною прояву нібито окремої етнічної свідомості.

У той час, коли в основного масиву українців відбувалася консолідація і формування української нації, окремі групи українців затримувалися у своєму національному розвитку. Відповідно простежувалося і збереження старого етноніма у цих груп українців – «русин». На кінець ХХ ст. через запозичення елементів культури народів, що проживали поряд, позбавлення можливості вільного спілку-

вання етнічна ситуація з різними групами українців у Словаччині, Сербії, Угорщині, Румунії, Польщі настільки стала складною, що вони дедалі більше віддалялися одна від одної, втрачали спільну мовну й культурну основу, залишаючись об'єднаними лише історичною пам'яттю та давнім етнонімом – «русини».

На Закарпатті, наприклад, населення ряду районів (у минулому комітатів) не було етнічно однорідним, але значний відсоток його складали русини.

Розмежованість державними кордонами ускладнювала спілкування між населенням Центральної та Західної України. Переважну більшість населення у ХІХ ст. на українських теренах складали селяни, які здебільшого вели замкнутий спосіб життя у своїх населених пунктах і мало спілкувалися з мешканцями віддалених сіл і міст. Усе це призвело до формування відмінностей у культурі й діалектизмі української мови.

Очевидно, що на певній різниці і відмінностях у культурних чинниках прагнуть грати окремі політичні сили з чіткою або прихованою метою.

На думку українських дослідників (О. Мишанич, М. Тиводар, І. Буркут та ін.), політична «проблема русинізму», штучно створена для майбутнього порушення територіальної цілісності України, послаблення внутрішньої єдності української нації, особливої гостроти набула у 90-х роках ХХ ст. та в першому десятилітті ХХІ ст., власне, після набуття Україною незалежності.

Проблема політичного русинізму, у значенні вище період, стала предметом дискусій політиків, громадських діячів, журналістів та науковців як в Україні, так і поза її межами – у Словаччині, Польщі, Канаді, Росії, Сербії, Молдові. Частина дискутантів вхопилася реанімувати ідеї «політичного русинства» галицьких, закарпатських та буковинських москвофілів другої половини ХІХ ст., за якими проголошувалось існування окремої русинської нації та пропонувалося створення власної держави («Русинська держава») на основі Закарпатської обл. України та прилеглих до неї територій Словаччини, Румунії, Угорщини, а також Польщі та Сербії. При цьому ряд науковців стали на шлях об'єктивного висвітлення русинської проблеми [1; 12; 19; 20].

На початку другого десятиліття ХХІ ст. настроїв до виділення українців Буковини та Галичини в окрему націю чи московфільських настроїв серед українського населення західноукраїнського регіону (за виключенням Закарпаття) не спостерігається, не відзначено випадків створення яких-небудь русинських організацій.

Література

1. *Буркут И.* Историческая судьба галицкої. *Буркут И.* Историческая судьба галицкого и буковинського русинства. *Финал // Русин.* – № 3 (17). – Кишинев, 2008.
2. *Иордан.* О происхождении и деяниях готов. – М., 1960.
3. *История України.* – К., 1991.
4. *Кожоляно Г.* Етнографія Буковини. – Чернівці, 1999. – Т. 1.
5. *Нидерле Л.* Славянские древности. – М., 1956.
6. *Мишанич О. В.* Карпаторусинство, його джерела й еволюція у ХХ ст. // *Карпатська Україна.* – 1992. – 19 листопада.
7. *Карпати нас не розлучать.* – Ужгород : Срібна Земля, 1993.
8. *Партицький О.* Старинна історія Галичини. – Л., 1894. – Т. 1.
9. *Русин.* – Кишинев : Общественная организация «Русь», 2006. – 2010.
10. *Тимощук Б. О.* Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. – К., 1976.
11. *Тимощук Б. О.* Шипинська земля за археологічними даними // *Сучасне і минуле Північної Буковини.* – К., 1973. – Т. 2.
12. *Турій О.* Галицькі русини між московфільством і українством (до питання про так зване «старорусинство») // *Третій Міжнародний конгрес українців (Харків, 26–29 серпня 1996 р.).* – Х., 1996. – Ч. 1. Історія.
13. *Чернівецький обласний державний архів.* – Ф. 1, оп. 1, спр. 23, арк. 2–18.
14. *Шилов Ю.* Джерела витоків української етнокультури. – К., 2002.
15. *Шилов Ю.* Край ушедших лет. – К., 2004.
16. *Шилов Ю.* Прародина ариев. – К., 1995.
17. *Costin M.* Letopisul Tarii Moldovei de la Aron V. Opere. – Bucuresti, 1959.
18. *Kaindl R. F., Monastyrski A. B.* Die Ruthenen in der Bukowina. – Czernowitz, 1889. – Bd. I ; 1890. – Bd. II.
19. *Martinowicz I.* Historische Zeugnisse uber dieaaltesten Beherscher und Einwohner der Bukowina in der Moldau. – Czernowitz, 1887.
20. *Mušinka M.* Rusíni – Ukrajinci – jedna národnos // *Нове життя.* – 1997. – № 31–32.
21. *Zeiglaue E.* Geschichtliche Bilder aus der Bukowina. XIII. – Czernowitz, 1901.